

Таким чином, слід вказати, що всі зазначені складові компоненти (а саме – принципи кримінально-процесуального права, рішення в кримінальному судочинстві, процесуальні дії та заходи процесуального примусу), взаємодіючи між собою, в рівній мірі забезпечують належне функціонування механізму забезпечення прав і свобод людини в судових стадіях кримінального процесу.

Список літератури: 1. Погребной И.М. Теория права: учебн. пособие / И. М. Погребной. – Изд. 3-е, испр. и доп. – Х.: Государственное специализированное издательство «Основа», 2003. – 128 с. 2. Протасов В. Н. Правоотношение как система: моногр. / В. Н. Протасов. – М.: Издательство «Юридическая литература», 1991. – 142 с. 3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса: підруч.: у 2 т.: Т. 1 / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – 470 с. 4. Томин В. Т. О понятии принципов советского уголовного процесса / В. Т. Томин // Труды Высшей школы МООП РСФСР. – М., 1965. – Вып. 12. – С. 193–195. 5. Демидов И. Ф. Принципы советского уголовного процесса // Курс советского уголовного процесса. Общая часть / Под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца. – М.: Юрид. лит., 1989. – 640 с. 6. Добровольская Т. П. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики) / Т. П. Добровольская. – М.: Юридическая литература, 1971. – 200 с. 7. Тыричев И. В. Принципы советского уголовного процесса: моногр. / И. В. Тыричев. – М., 1983. – 112 с. 8. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2005. – 456 с. 9. Маляренко В. Т. Поняття, загальна характеристика та класифікація основних засад кримінального судочинства / В. Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 1999. – № 1. – С. 44. 10. Глинська Н. В. Функціональне призначення обґрунтування в структурі кримінально-процесуальних рішень / Н. В. Глинська // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 1. – С. 173–180. 11. Нозиров Н. А. Охрана прав и свобод человека и гражданина при принятии процессуального решения в стадии возбуждения уголовного дела / Н. А. Нозиров // Российский судья. – 2006. – № 8. – С. 43–46. 12. Кримінально-процесуальний кодекс України : проект підготовлено робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права: за станом на 10 грудня 2007 р. – К., 2007. – 161 с. 13. Шумило М. Є. Поняття, сутність і критерії незаконних процесуальних дій і рішень / М. Є. Шумило // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 1. – С. 39–49. 14. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 січня 2008 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Х.: Одиссей, 2008. – 264 с. – (Бібліотека офіційних видань).

Надійшла до редакції 15.10.08

С. О. Торопов

СУДОВО-БАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА НА МІСЦІ ПОДІЇ

Судово-балістична експертиза – ефективний засіб встановлення різноманітних обставин злочину, скоєного із застосуванням вогнепальної зброї. Теоретичним і методичним проблемам судово-балістичної експертизи приділяти увагу криміналісти і судові експерти, серед яких В. Е. Бергер, Г. А. Грабовський, Б. М. Єрмоленко, Б. М. Комаринець, Г. І. Рибников, Г. А. Самсонов, Б. І. Шевченко та ін.

Розробка методик дослідження судово-балістичної експертизи багато в чому залежить від чіткого формулювання завдань, що цікавлять слідчого, і правильного визначення об'єкту дослідження. У літературі до об'єктів судово-балістичної експертизи найчастіше відносять вогнепальну зброю, боєприпаси і їх складові частини,

сліди застосування вогнепальної зброї, механізми для спорядження патронів. Уперше місце події до кола об'єктів балістичної експертизи включив В. М. Плескачевський у 1974 р. Разом із тим, методичне забезпечення проведення даного виду експертизи належного мірою не розроблене [1, с. 19–23].

Мета статті – розглянути завдання, які розв'язуються за допомогою балістичної експертизи на місці події, та особливі проведення дослідження.

Судово-балістична експертиза, як і загальна теорія судової експертизи, не має однозначно прийнятої класифікації завдань. Ми дотримуємося точки зору В. Ф. Орлової та О. Р. Шляхова, які виокремлюють ідентифікаційні, діагностичні та ситуаційні завдання [2].

Розглянемо більш детально ситуаційні завдання, тому що, як зазначив Г. А. Грановський, їх можливості набагато ширші за ідентифікаційні та діагностичні. Предметом ситуаційних завдань є встановлення обставин кримінальної ситуації [3, с. 3–4], в аспекті нашого дослідження це визначення окремих обставин застосування вогнепальної зброї. Об'єктом дослідження ситуаційних завдань є місце події. Необхідність проведення судово-балістичної експертизи на місці події обумовлюється такими причинами: 1) необхідно досліджувати не окремі речові докази (сліди), а обстановку місця події в цілому; 2) окремі речові докази (сліди) потрібно досліджувати у взаємозв'язку з матеріальною обстановкою місця події і між собою; 3) неможливо провести дослідження речових доказів безпосередньо в експертній установі (через великі розміри такі докази не придатні до транспортування [4, с. 12].

Місце події у справах про злочини, скоєні із застосуванням вогнепальної зброї, є комплексом взаємозв'язаних елементів матеріальної обстановки. Під матеріальною обстановкою розуміють цілісну систему, що становить матеріальне середовище розслідуваної події, його просторово-часовий і речовинний континуум. Від матеріальної обстановки необхідно відрізнити «слідову картину» події, під якою розуміють виділену в матеріальному середовищі цілісну систему джерел інформації, що відображає в матеріально фіксованій формі всю суму обставин досліджуваної події, які стосуються предмета доведення, й становить сукупний слід цієї події [5, с. 69]. Таким чином, усі елементи місця події можна розподілити на дві групи: 1) ті, що існували до злочинної події (місцевість, будівлі, перешкоди тощо); 2) ті, що виникли в момент скоєння злочину, тобто сліди злочину (вогнепальна зброя і її частини, боеприпаси і їх компоненти, сліди пострілу на перешкодах тощо).

До типових ситуаційних завдань судово-балістичної експертизи на місці події належать визначення:

– місця пострілу;

- дальності та напрямку пострілу;
- кількості та послідовності пострілів;
- рикошету та кута його зіткнення з перешкодою;
- взаємного розташування особи, яка виконувала постріл, та потерпілого в момент пострілу.

Таким чином, проведення судово-балістичної експертизи на місці події обумовлене тим, що вказані завдання не можуть бути вирішені в лабораторних умовах. Розглянемо деякі методики вирішення завдань, що існують на сьогодні в арсеналі судово-балістичної експертизи [6].

Кількість пострілів та їх послідовність на сучасному етапі розвитку судово-балістичної експертизи встановлюється, головним чином, за хімічним складом металу у кіптяві, яка залишається на поверхні відстріляної гільзи. Відомий також спосіб встановлення послідовності пострілу за хімічним складом кіптяви на перешкоді: за колом вхідного отвору вогнепального пошкодження, у тому числі пояса забруднення. Для першого пострілу характерний мінімальний вміст у кіптяві елементів капсульного складу (сурма, барій, олово, цинк, ртуть тощо). Другий та третій постріли супроводжуються підвищенням відносної концентрації цих елементів у кіптяві. Потім склад кіптяви стабілізується та практично не змінюється [7, с. 70].

Методом визначення послідовності пострілів є візуальне дослідження об'єкта, наприклад, якщо перепоною було скло. В тому разі, коли декілька куль послідовно пройшли через скло, з'являються тріщини у вигляді радіальних променів та кіл. Розташування кіл, начало та початок променів указують на перші та наступні пошкодження.

Визначення орієнтовної відстані пострілу – одне з важливих та складних завдань, які часто постають перед експертом-балістом. Для вирішення цього завдання використовується цілий комплекс методик. Методика встановлення дистанції пострілу раніше мала однобічний характер, тому що була розроблена лише для пострілів, які здійснювались під прямим кутом до поверхні. На сучасному етапі розвитку експертної практики враховуються особливості вторинних продуктів пострілу, взаємодії газово-порохового струменя та приймаючої поверхні при відповідному нахилі зброї. Наприклад, розриви тканини при відносному нахилі зброї до поверхні не можуть визнаватися пострілом «упригул», адже пошкодження від пострілу будуть мати вигляд довгого розриву, а додаткові поперечні розриви, як результат дії снаряду та роздроблених сил газово-порохового струменя, можуть виникати при різних кутах нахилу зброї, яка віддалена від об'єкта на відстань до 60 см.

Суттєве значення для визначенні відстані пострілу має відкладення кіптяви за будь-якого положення зброї. Відомо, що виявлення слідів продукту пострілу на об'єкті з вогнепальним пошкодженням свідчить про близьку відстань пострілу. При цьому враховуються та-

кі властивості кіптяви, як інтенсивних характер її відкладення на поверхні об'єкта й розміри зон відкладення. Вказані властивості набувають специфічних ознак у результаті пострілу під кутом, тому що, порівняно з перпендикулярним розташуванням ствола, змінюється тільки форма зони відкладення кіптяви [8, с. 19–22].

При пострілі, здійснюваному з неблизької відстані, на об'єкт ураження діє тільки куля, що пояснює зникнення на снаряді супутніх продуктів пострілу внаслідок дії атмосферного впливу (тертя) на поверхню кулі. При визначенні дистанції пострілу на великих відстанях основну роль відіграють прогресивні методи, за основані на застосуванні лазера. За допомогою лазера з високою точністю та на великих відстанях визначається траєкторія польоту кулі.

Метод візування – один із методів, що використовується на місці події, суть якого полягає у визначенні траєкторії снаряда. Розрізняють такі види візування:

- оптичне візування, яке здійснюється за центрами двох і більше пошкоджень на місці події (може здійснюватися із застосуванням лазера);

- наочне візування (за допомогою мотузка, шпагату, палиці та ін.).

Розглянемо лазерний метод візування, оскільки це один із найбільш сучасних методів дослідження. Даний метод найбільш ефективний при прямих пострілах. Відстань прямого пострілу вогнепальної зброї коливається в діапазоні від 25 м для короткоствольної вогнепальної зброї до 150 м для довгоствольної вогнепальної зброї.

Застосування цього способу можливе, наприклад, за наявності двох кульових пошкоджень або наскрізного кульового каналу. Пошкодження, утворені снарядом на перешкоді і на тілі потерпілого, називають опорними точками. В опорних точках визначають вхідний і вихідний отвори. Навпроти вихідного отвору розміщують активний елемент лазера (генератор) на штативі або передають до рук людині, що бере участь в експерименті. Потім генератор переміщують на місце події до узгодження променя з опорними точками і встановлюють пряму траєкторію польоту снаряда. У разі сліпого пошкодження лазерний генератор розташовують упродовж пошкодження, промінь спрямовують у напрямі, протилежному пошкодженню в перешкоді, і визначають дистанцію і напрям пострілу. Завершальним етапом в обох випадках є вимірювання дистанції між пошкодженням і вірогідним розташуванням вогнепальної зброї [9, с. 46]. При наскрізному пошкодженні для створення об'єктивної обстановки картини місця події можна виготовити манекен замість потерпілого або макет замість перешкод. Манекени виготовляються з дротяного каркаса, на який натягають поліетиленову плівку, товщиною 0,2–0,5 мм. Пошкодження відзначають просто на прозорій плівці.

Прозора плівка проникна для світла, і за допомогою лазерного променя можна встановити траєкторію пострілу.

Основними елементами методики проведення таких досліджень є:

- 1) визначення вхідного та вихідного отвору;
- 2) дотримання відповідності осі лазера та кульового каналу на перешкоді;
- 3) маркування місця пострілу;
- 4) точне вимірювання відстані за утвореним відрізком [9, с. 69].

В експертній практиці рідко, але застосовується дослідження слідів рикошету та визначення за ним напрямку пострілу. Визначення траєкторії польоту снаряда за окремими відрізками проводиться за допомогою візування. Сутність прийому полягає в тому, щоб відшукати траєкторію польоту снаряда. При цьому точка, за якою проводиться візування, до моменту його завершення не відома, тому використовують візування за каналом поранення, з достатнім віддаленням кінцевих пошкоджень або за вогнепальними пошкодженнями в тонких перешкодах [10, с. 21–30].

Місцеположення особи, яка здійснювала постріл, визначається шляхом відновлення траєкторії снаряда методом візування. Реперними точками, через які проходить лінія візування, є пошкодження на тілі потерпілого і пошкодження на перешкодах до (наприклад, скло вікна) або після (сліпе пошкодження у стіні) потерпілого.

Визначаючи місце пострілу за напрямом і відстанню викиду гільзи при здійсненні пострілу з гладкоствольної і нарізної вогнепальної зброї, необхідно враховувати такі особливості:

1. Найбільш розподілений напрям ежекції – вправо, кут викидання – від каналу ствола в діапазоні від 8° до 160° .

2. Різні пістолети однієї і тієї ж системи і калібру викидають гільзи певним чином. Значною мірою відстань викиду гільзи залежить від пружності поворотних механізмів, ступеня взаємодії деталей механізму, характеру мастила, особливостей відбивача та інших чинників.

3. Ежекція гільз навіть з однієї партії може відрізнитися залежно від вмісту пороху, ваги кулі і т. ін.

Установити місце розташування особи, що стріляла, можна шляхом визначення перетину двох ліній, одна з яких утворюється в процесі уявного відновлення траєкторії напрямку пострілу, а друга – траєкторією викиду гільзи. Перетин ліній і буде місцем розташування того, хто стріляв [1, с. 20].

Визначення можливості нанесення вогнепального ушкодження в певних умовах місця події. Необхідність вирішення цього завдання виникає під час перевірки версії про здійснення випадкових пострілів, встановлення механізму події. Для проведення дослідження

на місці події необхідна вихідна інформація про розташування: місця здійснення пострілу, вогнепального ушкодження (ушкоджень), тимчасових (автомобіль, сторонні особи тощо) або стаціонарних (будинки, дерево, паркан тощо) перешкод, а також про технічні характеристики й стан використаної зброї й боєприпасів.

Зазначимо, що випадковим пострілом може бути: а) ненавмисне натиснення на спусковий гачок внаслідок дій людини, не пов'язаних безпосередньо із застосуванням вогнепальної зброї. Можливість здійснення цих дій встановлюється в ході відтворення обстановки та обставин події; б) постріл без натиснення на спусковий гачок, що пов'язано, по-перше, з наявністю внутрішнього технічного дефекту вогнепальної зброї і, по-друге, з дією зовнішніх негативних факторів, які призводять до взаємодії частин ударного механізму: удар будь-яким предметом або сильний струс зброї, удар по курку, різкий перелом мисливських рушниць, досилання або вилучення патрона, який застряг чи заклинив та ін. У лабораторних умовах можливість такого пострілу досліджується балістом, як технічна умова пострілу. Встановлюється наявність (відсутність) дефекту ударно-спускового механізму дослідженням взаємодії частин та механізму зброї, з'ясовуються спеціальні прийоми зарядження дефектної зброї та ін.

Таким чином, основними причинами проведення судово-балістичної експертизи на місці події є комплексне дослідження матеріальної обстановки в цілому, а також характер, особливості, розташування окремих слідів і їх взаємозв'язок.

Список літератури: 1. Плескачевский В. М. Судебно баллистические экспертные исследования на месте происшествия // Вопросы судебной экспертизы: Сб. науч. трудов / Баку, 1974. – №17. – С. 19–23. 2. Орлова В. Ф., Шляхов А. Р. Принципы классификации задач криминалистической экспертизы // Актуальные проблемы теории судебной экспертизы: Сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М., 1984. – С. 49–67. 3. Грановский Г. Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре –криминалистических чтениях / – М.: ВНИИСЭ, 1977. – № 16. – С. 3–4. 4. Комаринец Б. М. Криминалистическая экспертиза на месте происшествия // Вопросы судебной экспертизы. – Тбилиси, 1961. – С. 10–15. 5. Колдин А. В., Крестовников О. А. Источники криминалистической информации. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 192 с. 6. Бергер В. Е. Обстоятельства дела, устанавливаемые судебно-баллистическими исследованиями // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1967. – № 4. – С. 246–252. 7. Установление очередности выстрела по гильзам изъятых с места происшествия // В. Л. Попов, В. Д. Исаков, В. Е. Долинский, О. Н. Шелудяков // Проблемы судебной баллистики: Сб. науч. тр. – Тбилиси, 1992. – С. 68–73. 8. Определение дистанции выстрела из пистолета Макарова и мелкокалиберной винтовки ТОЗ при различных углах наклона оружия к преграде: Метод. пособие для экспертов. / С. А. Лазари, Л. Ф. Потапова, И. М. Калпунов, Ю. П. Морданов. – М., 1985. – 36 с. 9. Лазерные способы определения расстояния на дистанции неблизкого пулевого выстрела / Ю. В. Гальцев, Г. А. Григорьев, Г. Э. Бахтадзе // Проблемы судебной баллистики: Сб. науч. тр. – Тбилиси, 1992. – 96 с. 10. Адамчак Ст. Карп В. Криминалистическая оценка рикшетов // Журн. «Проблемы криминалистики». – 1962. – №40 (VIII). – С. 686–694 (сокр. перевод дан в Бюллетене переводов зарубежной литературы» по вопросам судебной экспертизы. – №1. – 1996.

Надійшла до редакції 06.10.08